

Про престижність шахтарської праці очима шахтарів

С. МЕЛЬНИК,
кандидат економічних наук
В. МАТРОСОВ,
ДУ НДІ соціально-трудових відносин
м. Луганськ

У статті розглянуто результати соціологічного опитування шахтарів Луганської області з приводу їх оцінки рівня якості трудового життя та престижності шахтарської праці. Розроблено пропозиції щодо створення необхідних умов підвищення якості трудового життя шахтарів.

В статье рассмотрены результаты социологического опроса шахтеров Луганской области в отношении их оценки уровня качества трудовой жизни и престижности шахтерского труда. Разработаны предложения по созданию необходимых условий для повышения качества трудовой жизни шахтеров.

In this article are viewed the results received during the sociological questioning the miners of Lugansk region about their thoughts of the labour quality level and miners prestige. There were elaborated the suggestions for the creation of appropriate conditions for the improvement of the miners work.

Ключові слова: *якість трудового життя, мотивація до праці, ставлення до держави, престижність шахтарської праці.*

Постановка проблеми та її актуальність. Вугільна галузь України переживає глибоку та системну кризу. Незважаючи на значну підтримку з Державного бюджету, яка тільки у 2007 р. становила 5,794 млрд грн, вугледобувні підприємства знизили видобуток вугілля на 6,0%, або на 4,82 млн т порівняно з 2006 р. — до 75,437 млн т. При цьому видобуток коксівного вугілля у минулому році скоротився на 5,8%, або на 1,749 млн т — до 28,396 млн т, енергетичного — на 6,1%, або на 3,071 млн т — до 47,041 млн т¹.

Середня заробітна плата у вугільній галузі станом на 01.09.07 становила 2027 грн і посідала 6 місце серед зарплат робітників за видами економічної діяльності². Заборгованість із виплати заробітної плати у вугільній галузі, яку була практично ліквідовано, останнім часом знову почала зростати³. Про це свідчить низка трудових конфліктів на шахті «Краснопільська», ДП «Ровенькиантрацит» і «Донбасантрацит»⁴.

Критична ситуація склалася у галузі й з охороною праці. За останні 15 років було травмовано 376 тис. осіб, у т. ч. 4500 осіб померло. На кожен день 2006 р. припадало 13 випадків травмування гірників, а на кожен тиждень — загибель 2 гірників. Усього через

травми, професійну та загальну захворюваність втрати робочого часу у 2006 р. становили понад 3,8 млн робочих днів, що еквівалентно простою протягом року 19 шахт чисельністю 1000 осіб кожна⁵.

Все це призвело до того, що, за словами Міністра вугільної промисловості, за останні сім років чисельність робітників з видобутку вугілля скоротилася на 40,0% і становить менше 300 тис. осіб. Згодом це може призвести до кадрового колапсу, коли енергетична безпека України опиниться під загрозою⁶.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями підвищення престижності праці, її мотивації, а у більш широкому сенсі — трудовим потенціалом займаються багато науковців, у т. ч. О. Амоша, Е. Лібанова, В. Дієсперов, С. Мельник, І. Гнибіденко, В. Петюх, О. Пономарьова, Л. Безтелесна, О. Колеснікова, Б. Максимов, Ф. Уебстер та ін.

Науковці та аналітики акцентують увагу головним чином на макроекономічних дослідженнях, аналізі соціально-професійної структури зайнятого населення, попиті та пропозиції на ринку праці тощо. Водночас соціологічних досліджень щодо вивчення думки представників окремих професій, працюючих як на успішних, так і проблемних підприємствах, майже не проводилося.

¹ Топливо-енергетический комплекс // «2000». — 2008. — 25 янв. — С. 4.

² Заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності за вересень 2007 р. // Праця і зарплата. — 2007. — жовтень. — № 40 (572). — С. 8.

³ Доходи населення і ринок праці // Праця і зарплата. — 2007. — вересень. — № 36 (568). — С. 6.

⁴ Максимец Н. Профсоюзы — мощный инструмент, если не бояться им пользоваться! // Советская Луганщина. — № 1 (433). — С. 6.

⁵ Давыдов Л. Охрана труда угольной промышленности и ее непредсказуемость // Шахтер Украины. — 2007. — 21 декабря. — № 46 (400) — С. 6–7.

⁶ Андрусенко Н. Про підвищення престижності шахтарської праці // Праця і зарплата. — 2008. — 27 лютого. — № 8 (588). — С. 4.

Мета дослідження — розробка пропозицій з підвищення якості трудового життя шахтарів за результатами соціологічного дослідження щодо престижності їх праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для визначення соціально-економічного становища на вугільних підприємствах, рівня якості трудового життя шахтарів і престижності шахтарської праці у січні 2008 р. проведено соціологічне опитування на 10 шахтах Луганської області.

Для обстеження було відібрано як успішні, стійко працюючі шахти, так і проблемні. За динамікою обсягів видобування вугілля у 2007 р. успішно працювали шахти ДП «Антрацит», ДП «Свердловантрацит» і ДП «Донбасантрацит» (таблиця).

Як видно з таблиці, особливо складним є становище на шахтах ДП «Ровенькиантрацит», колишнього флагмана галузі, який у 2007 р. знизив видобуток вугілля на 35,6% порівняно із 2006 роком.

Соціологічним опитуванням було охоплено 435 респондентів у віці від 18 років. Серед респондентів було понад 65,0% підземних робітників, решта — зайняті на поверхні, ІТР і адміністрація.

Результати анкетного опитування працівників вугільних підприємств міст Ровеньки, Антрацит, Красний Луч і Свердловськ показали, що структура вибіркової сукупності характеризується такими показниками:

- із 435 респондентів 88,9% чоловіків і 11,8% жінок;
- найбільше серед респондентів було осіб віком 31–45 років (43,2%). Це люди найбільш працездатного віку, мають достатній життєвий досвід;
- досить високим є середній освітній рівень респондентів. Майже половина (48,7%) мають середню спеціальну освіту, майже кожний п'ятий (20,7%) — загальну середню і 16,3% — повну вищу освіту;
- 67,8% опитаних — зайняті на підземних роботах: гірники очисного вибою, машиністи електровоза, забійники, підземні електромеханіки, прохідники, кріпильники, підрильники, машиністи виймкових машин, машиністи підземних установок; 19,1% респондентів становлять електрики, вантажники, ремонтники, які працюють на поверхні; 13,1% респондентів — працівники адміністрації шахт;

- 38,8% респондентів мають стаж роботи 11–20 років; кожний п'ятий респондент відпрацював у шахті від 6 до 10 років; чисельність працюючих зі стажем понад 20 років і молодих працівників, що відпрацювали на шахті до 3 років, складала відповідно 15,6 і 14,2%;

- 82,0% опитаних одружені, 18,0% — неодружені;
- 61,5% респондентів мають одного утриманця; 30,6% — двох; 7,9% — трьох утриманців;

- у 42,0% респондентів члени їх родин зайняті у домашньому господарстві; у третини опитаних (33,9%) працездатні члени родини працюють на підприємствах; 22,0% — в організаціях; 13,4% — зайняті індивідуальною трудовою діяльністю, а у 1,3% — працюють у сільському господарстві;

- 57,4% респондентів мешкають у приватних будинках; 44,0% — у державній квартирі; інші — у гуртожитках, у родичів, знімають квартири (кімнати), деякі з них мають 2 і більше видів нерухомості;

- у 47,0% респондентів житлові приміщення забезпечено санітарно-побутовими умовами (центральне опалення, каналізація, водогін, газ);

- 54,9% респондентів мають дачу або присадибну ділянку; 77,4% вказали на наявність додаткових доходів від городу, дачі; 6,5% — від дрібної торгівлі. Додаткові доходи від роботи за сумісництвом мають родини 1,8% респондентів, у 13,4% опитаних члени їх родин зайняті індивідуальною трудовою діяльністю.

Більшість респондентів (55,0%) негативно оцінили ставлення держави до шахтарської праці, кожний четвертий респондент оцінив його як нейтральне, а 18,7% — позитивно. У розрізі окремих груп працюючих найбільш незадоволені ставленням держави до шахтарської праці респонденти, які працюють на поверхні, найменше (41,1%) — представники адміністрації. Оцінка ставлення держави до шахтарської праці змінюється залежно від стажу роботи респондентів: молоді працівники дають нейтральну оцінку, зі збільшенням стажу роботи вона стає більш негативною, досягаючи свого найбільшого значення (43,3%) у працівників із стажем роботи понад 20 років.

На думку респондентів, регіональні органи влади ставляться до шахтарської праці краще, ніж цен-

Таблиця

Показники видобутку вугілля в Україні в розрізі окремих державних об'єднань і підприємств Луганської області (2006–2007 рр.)

Підприємство	2006 р., млн т	2007 р., млн т	Зміна, %, +, -
«Свердловантрацит»	6,3406	6,4148	+1,17
«Ровенькиантрацит»	8,1337	5,2378	-35,6
«Луганськвугілля»	2,7627	2,8644	+3,68
«Антрацит»	1,6840	1,9024	+12,97
«Донбасантрацит»	0,7959	1,0842	+36,22
«Лисичанськвугілля»	0,3451	0,5201	+50,71
«Первомайськвугілля»	0,2740	0,4506	+64,45

тральні: 30,4% оцінили їх ставлення як позитивне; 30,2% — як нейтральне і 39,4% — як негативне. Найбільш незадоволені ставленням до шахтарської праці з боку регіональних органів влади представники наземних професій (46,3%), найменше — респонденти-представники адміністрації.

На формування ставлення до шахтарської праці найбільше впливає керівництво вугільного підприємства, далі за ступенем значущості — трудовий колектив, родина, традиції та моральні норми, профспілки та Міністерство вугільної промисловості України. Засоби масової інформації, ВНЗ, ПТУ, школи та громадські організації, на думку респондентів, майже не впливають на формування престижності шахтарської праці.

Переважає більшість респондентів (65,3%) негативно оцінили еволюцію ставлення суспільства до шахтарської праці за останні 16 років. Найбільш категоричними у негативній оцінці були працівники у віці 31–45 років (72,0%) і 18–20 років (71,4%). Відповіді на це питання у розрізі окремих груп професій загалом підтвердили загальну тенденцію: за роки незалежності України ставлення суспільства до шахтарської праці стало помітно гіршим.

За рейтингом мотивів, що спонукають молодих людей працювати на шахті, на першому місці — неможливість знайти іншу роботу (63,8%), на другому — можливість одержувати високу зарплату (49,5%), на третьому — продовження сімейних традицій (17,4%), на четвертому та п'ятому — статус у суспільстві та здобуття певного фаху (відповідно 6,7 і 6,2%). Таким чином, престижним працювати на шахті вважають тільки 6,7% респондентів. Молоді працівники у віці від 18 до 20 років указують на свою перевагу працювати на шахті (57,1%). На таку ж перевагу вказали і працюючі у віці 51–60 років (47,8%). Працівники решти вікових груп не працювали б на шахті, якби була інша робота. Слід зазначити, що дослідження трудової мотивації шахтарів, які звільняються у зв'язку із закриттям шахт, проведені Інститутом в 1999 р., виявили ще нижчий рейтинг престижності шахтарської праці (3,1%). Але в той період друге місце серед мотивів (30,5%) посідала звичка до своєї роботи, на третьому — можливість високого заробітку (9,5%). Загалом 8 років тому шахтарі показали себе більш консервативними, менше схильними до зміни своєї професії та перенавчання.

Респонденти досить високо оцінюють окремі сторони шахтарської праці: шахтарі — сміливі, відважні люди (91,0%); мають активну життєву позицію і виступають на захист не тільки своїх інтересів, а й інтересів інших працюючих (78,3%); шахтарі дисципліновані (79,6%), що свідчить про те, що в цілому вони пишаються своєю професією.

75,0% опитаних відзначили моральне стимулювання за досягнуті високі виробничі показники (грамоти, вшановування, уміщення на «дошку шани»).

За оцінкою окремих чинників, що впливають на якість трудового життя шахтарів, чисельність респондентів поділяється таким чином:

- недосконала система підвищення кваліфікації робітничих кадрів на їх підприємстві (так вважають 38,9%); 31,3% — що відповідає сучасним вимогам; 29,7% — не визначились;

- більше половини респондентів (55,7%) вважають, що техніка, яка використовується на їх підприємстві, застаріла; 21,9% респондентів вважають, що вона відповідає сучасним вимогам, а кожний п'ятий (22,4%) не визначився;

- більшість респондентів (71,1%) негативно оцінює ефективність системи стимулювання та мотивації до праці, позитивно її оцінили тільки 9,5% респондентів;

- більшість респондентів (59,6%) не задоволені умовами праці на своїх робочих місцях;

- майже половина опитаних (46,0%) вважають охорону праці на своїх підприємствах недостатньою;

- 42,7% респондентів негативно оцінюють стан медичного обслуговування на їх шахтах; 37,0% вважають його задовільним;

- побутові умови на виробництві задовольняють 46,9% респондентів; 25,1% вважають їх незадовільними;

- більшість респондентів (67,0%) вважають, що вони не беруть участі в управлінні підприємством і розподілі прибутку; 23,2% не визначились і лише 9,8% респондентів позитивно відповіли на це питання;

- 40,8% у цілому негативно оцінили вплив профспілок на вирішення виробничих і соціально-побутових проблем;

- майже половина респондентів (48,6%) відзначила можливість організації повноцінного відпочинку й оздоровлення за рахунок шахти; 29,5% таку можливість заперечують;

- позитивну оцінку дотриманню норм трудового законодавства дали 32,6% респондентів, негативну — 36,9%, не визначились — 30,7%.

Загалом стан соціально-трудова відносин і рівень окремих показників, що характеризують якість трудового життя, збігаються з рівнем економічної успішності підприємств: респонденти м. Свердловська майже всі показники трудового життя оцінили вище, ніж респонденти інших регіонів.

Рівень соціально-побутових умов і соціальної інфраструктури у своїх населених пунктах респонденти оцінили таким чином:

- станом шляхів і освітленням вулиць незадоволені 82,0% респондентів (найбільше у м. Красний Луч — 87,0%);

- наявність культурних установ (бібліотек, будинків культури, клубів) відзначила половина опитаних (50,0%); 38,4% відзначили їх відсутність;

- рівень медичного обслуговування задовольняє тільки 34,8% респондентів. Найгірша оцінка медич-

ного обслуговування у м. Антрациті (81,2% опитаних незадоволені), порівняно краща — у м. Свердловську;

➤ 72,5% респондентів оцінили екологічне становище у своєму місті як несприятливе і лише 10,5% вважають його прийнятним. У розрізі регіонів показники у цілому підтвердили загальну оцінку;

➤ 66,8% респондентів не відчувають себе в безпеці на вулиці та громадських місцях міст, де вони мешкають.

Тільки 9,7% респондентів відзначили заборгованість із виплати заробітної плати. Найбільше таких серед опитаних м. Антрацита (57,6%), а найменше — на шахтах м. Красний Луч (0,9%).

Заборгованість за регресними позовами у середньому за регіонами відзначили 5,4% опитаних, у т. ч. на шахтах м. Антрацита — 60,6%, жоден респондент у м. Красний Луч.

Заборгованість із забезпечення побутовим вугіллям відзначили 11,2%, найбільше — у м. Красний Луч (25,0%).

У цілому респонденти не радять своїм родичам йти працювати на шахту. Це відзначили 71,9% респондентів. Якщо проаналізувати такі відповіді в розрізі регіонів, то найбільше негативних відповідей дали респонденти м. Ровеньки (79,1%), найменше — респонденти м. Свердловська (59,8%).

Тільки у 15,9% респондентів родичі вважають їх працю престижною; 14,0% — не визначились; у 70,1% — вважають їх працю непрестижною. Найбільша частка тих, хто заперечує престижність шахтарської праці (83,4%), серед родичів респондентів м. Ровеньки, а найменше (49,5%) серед родичів м. Свердловська.

Тільки у 29,7% респондентів члени їх родин пишуться тим, що вони працюють на шахті, у 24,1% — ставлення родичів нейтральне, а у 46,2% рідня взагалі вважає, що ніяких причин пишатися немає. У розрізі регіонів найгірше сприймають шахтарську працю родичі респондентів м. Ровеньки, найкраще — м. Свердловська.

87,9% респондентів вважають оплату їх праці несправедливою. У регіональному розрізі виділяється значна частка негативних відповідей серед респондентів міст Ровеньки та Антрацит (відповідно 92,8 і 96,9%).

82,8% респондентів вважають, що нинішній рівень пенсійного забезпечення не дозволить їм забезпечити гідну старість, і лише 4,4% опитаних дивляться у майбутнє з оптимізмом. У регіональному розрізі найбільше незгодні з існуючою пенсійною системою респонденти м. Антрацита (94,1%).

80,9% респондентів відзначили, що заробітку не вистачає, щоб їхня родина отримала бажаний рівень споживання. Найбільше задоволених своєю зарплатою серед респондентів, що працюють на шахтах м. Свердловська (14,0% при середньому показнику задоволеності зарплатою 5,7%).

60,7% респондентів не пов'язують своє життя з вугільною галуззю; 26,2% не визначились, і лише 12,2% вважають себе патріотами шахти. У розрізі регіонів найбільше таких патріотів серед респондентів м. Свердловська (24,2%), найменше — м. Красний Луч (2,7%).

80,7% респондентів вважають, що вони та члени їхньої родини не будуть соціально захищеними у разі закриття шахти; 11,0% утруднилися з відповіддю і лише 6,9% відповіли на це питання позитивно.

Висновки. Результати проведеного соціологічного дослідження показали, що більшість шахтарів не вважають свою працю престижною; вони не працювали б на шахті, якби була інша робота; не хочуть, щоб їхні близькі йшли їх шляхом; не вважають справедливою оплату праці; не впевнені у майбутньому, а в разі закриття шахти — у своїй забезпеченості в похилому віці. В основному респонденти негативно оцінюють якість трудового життя за показниками використання прогресивної техніки, гідної оплати праці, умов та охорони праці, рівня медичного і санітарно-побутового обслуговування, можливості оздоровлення, професійного зростання, підвищення кваліфікації, участі в управлінні підприємством, дотримання норм трудового законодавства. Також негативно вони оцінюють соціальну інфраструктуру міст, де вони мешкають, екологічну й особисту безпеку.

Тому вирішення проблеми підвищення престижності шахтарської праці передбачає комплексну взаємодію центральних і регіональних органів влади, Міністерства вугільної промисловості України та керівництва державних підприємств. Ця проблема має розв'язуватися у комплексі з вирішенням проблеми подолання депресивності шахтарських міст і селищ, проблем екології тощо.

У зв'язку з цим розгляд і затвердження Закону України «Про підвищення престижності шахтарської праці» є вкрай своєчасним і необхідним. Ухвалення вказаного закону щороку зумовлюватиме близько 500 млн грн додаткових витрат із Держбюджету⁷. Але, враховуючи роль і значення вугільної галузі для енергетичної незалежності України, ці видатки мають себе виправдати. Не слід забувати про те, що в умовах, коли запаси вугілля в Україні становлять 96,0% паливно-енергетичного балансу, альтернативи розвитку вугільної галузі просто не існує.

⁷ Андрусенко Н. Про підвищення престижності шахтарської праці // Праця і зарплата. — 2008. — 27 лютого. — № 8 (588). — С. 4.